

ניצני אוריינות

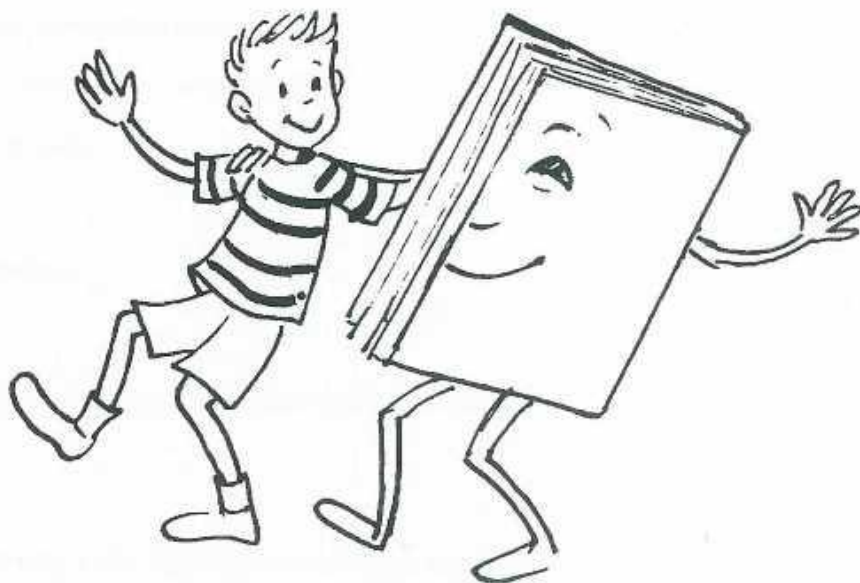
פעילויות עם ספרים

כרטסת פעילויות לגן הילדים

פעילויות עם ספרים

מדריך לגננת

משרד החינוך התרבות והספורט
המינהל הפדגוגי

האגף לתכניות לימודים

האגף לחינוך קדם יסודי

מכללת בית ברל
מל"ל - המרכז לטיפוח הלשון
מיש"ם - מכון יזמות, שפה ומחשבים

התשנ"ט 1999

כתובה: צוות מל"ל

ורד גינזבורג, ד"ר צביה ולדן, אנה סנדבנק, חנה צימרמן

עריכה וייעוץ: ד"ר צביה ולדן (מיש"ם)

קראו, האירו והעירו: מיכל בר, דינה וולף, יהודית משולם, רות ניסים, לאה סלע, דורית שרון, יהושע רוזנברג, רינה כהן-רוזנשין

ריכוז והפקה: חנה צימרמן, אביבה סברדלוב

עריכה לשונית: דקלה כרמל-הורביץ ונעמי פרידמן

גרפיקה ואיורים: נורית צרפתי

צילום: בוקי בועז

הבאה לדפוס: ציפי פסחוביץ

© כל הזכויות לצילומי כריכות הספרים שייכות להוצאות הספרים.

תודות:

תודר למורים הקטנים שלנו - ילדי הגנים בהם צילמנו ומהם למדנו.

תודר מיוחדת לעמיתות שלנו - הגננות והסייעות שאיפשרו לנו לצלם בגני העדן הקטנים.

זהר גנדיז, פנינה הרשמן, רחל מזור - רמת השרון, גלית עידן - חטיבה צעירה בית-ספר רמב"ם הרצליה.

פתח דבר

גננת יקרה,

הכרטסת שלפניכן - "ניצני אוריינות - פעילויות עם ספרים" - הופקה בעקבות הכרטסת - "ניצני אוריינות" - שיצאה לאור בשנת תשנ"ד.

חינוך לאוריינות פירושו יצירת מודעות לשפה הכתובה, טיפוח הסקרנות הטבעית של הילד כלפיה והגדלת מרחב התעניינותו בה. לטיפוח האוריינות בגיל הרך נודעת חשיבות, משום שילדינו גדלים בחברה אוריינית, רבת-תרבותית ועתירת טכנולוגיה.

אין כמו טיפוח אהבת הספר כדרך לחינוך אורייני. ייחודו של גן הילדים טמון בכך שהילדים מכוונים לשחק בו וללמוד תוך כדי משחק, לדבר בו וללמוד תוך כדי דיבור, לצייר בו וללמוד תוך כדי ציור. כך גם ברכישת השפה הכתובה - הילדים יכתבו וילמדו אגב כתיבה, קריאה ופיתוח דיאלוג מסביב למחשבותיהם על אודות השפה הכתובה.

כרטסת זאת ממוקדת בעיסוק מודע ומושכל בספרים - ברכישת תרבות הספר. עיסוק זה מבטיח "כרטיס כניסה" לעולם הפנטזיה, לנבכי המידע ולסודות היקום.

בברכה,

דליה לימור

מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי

תוכן

מבוא	5	6. קריאה בגן - תפקידי הגננת	14
1. ילד קורא ספר. למה הכוונה?	6	א. הקשבה לניסיונות הילדים בקריאה ותיעוד של התקדמותם כקוראים	
2. משולש הזהב: ספר, ילד, מבוגר כשותפים לקריאה	6	ב. קריאה בצוותא: קריאה בפני הילדים, עם הילדים	
3. כיצד ספרים מלמדים לקרוא?	8	ג. פעילויות נוספות סביב ספר	
4. כיצד מאפיינים ספרים? סוגים וסוגות	9	7. ארגון הספרייה ותרומת הסביבה הלימודית	16
א. סיפורים ושירים (שירה) לילדים		לפיתוח קוראים עצמאיים	
ב. אגדות עם ומעשיות		א. נגישות ונוחות	
ג. ספרי מידע		ב. מגוון סוגות	
ד. ספרי הדרכה וספרים מפעילים		ג. זימון פעילויות נוספות	
ה. מקרא, מדרש וספרי קודש		ד. פיזור ברחבי הגן	
ו. שירי ילדים (מושרים)		ה. החלפה עצמית	
ז. שירי משחק		רשימת מקורות	19
ח. ספרי הומור, בדיחה וחיידוד		רשימת הכרטיסיות לפי סדר הופעתן	22
ט. ספרי אי-גיון		תיאור מבנה הכרטיסייה	23
י. עיתונים ופרסומים למיניהם			
5. התבוננות דיזקטית בספרים ומיונם על פי רכיבים שונים	12		
א. מבנה צביר			
ב. מבנה ספרותי המדגיש רצף ידוע			
ג. קשר בין איורים לבין טקסט			
ד. ספרים המדגישים היבטים צורניים, ומתייחסים ללשון כחומר			

מבוא

חומרים כתובים תופסים מקום מרכזי בכל פעילות חינוכית. החומרים המצורפים בזאת וכרטיסיות הפעילות סובלים ממגבלה של כל חומר ממוין. הקריאה היא פעילות מורכבת כל כך, והגננות הן יצירתיות כל כך, שאין שום מטריצה שבעזרתה אפשר לתאר את חומרי הקריאה ואת הפעילויות תיאור ממצה. זאת ועוד, מבחר הפעילויות עם ספרים הוא גדול, לכן נאלצנו להסתפק בחלקן בלבד. גננות רבות נוהגות לעשות פעילויות יפהפיות סביב סופר החודש או סביב נושא לימודי. פעילויות אלה לא תוארו במסגרת הכרטיסיות. התמקדנו בפעילויות נוספות שתורמות במיוחד לטיפוח ההתפתחות האוריינית-פעילויות הקושרות בין הטקסט לפעילויות נוספות בגן, פעילויות הקושרות בין קריאה לכתיבה - שהרי ספרים הם עולם ומלואו ואפשר להשתמש בהם לצרכים קוגניטיביים, חברתיים, רגשיים ויצירתיים. אנחנו מתייחסים אל הכרטיסיות כאל המלצות שחשוב לקרוא אותן על רקע החוברת. אנחנו ממליצים גם לחזור אל החוברת המלווה את המדריך לגננות של הכרטיס "ניצני אוריינות", ולהשתמש בשתי החוברות גם יחד כחומר להשתלמויות הנלוות למדריכים.

המבוא עוסק בסעיפים הבאים:

1. ילד קורא ספר. למה הכוונה?
2. משולש הזהב: ילד, ספר, מבוגר כשותפים לקריאה
3. כיצד ספרים מלמדים לקרוא?
4. כיצד מאפיינים ספרים? סוגים וסוגות
5. התבוננות דידקטית בספרים ומיונם על פי רכיבים מגוונים
6. קריאה בגן - תפקידי הגננת
7. ארגון הספרייה ותורמות הסביבה הלימודית לפיתוח קוראים עצמאיים

1. ילד קורא ספר. למה הכוונה?

ילדים קוראים כבר מגיל צעיר מאוד. הם ממלמלים תוך כדי דפדוף, הם מצביעים על איורים, מצפים להבעה מילולית מהמבוגר, משחזרים או יוצרים טקסט על פי איורים, מתבוננים בכתוב בעת השחזור ומתייחסים אליו, הופכים את הדף במקום המתאים, ומשתמשים ב"שפת הספר". התנהגויות אלו חושפות ידע שנבנה במהלך רציף ומתפתח של התנסויות משמעותיות של הילדים עם שותפים שונים - הורים, מחנכים, ילדים אחרים - ובהקשרים שונים - האזנה לסיפורים, התבוננות בקריאה של אנשים אחרים, קריאה עצמית של ספרים בפרט ושל טקסטים בכלל.

ילד מתחיל להיות "ילד קורא" ברגע שהוא מתעניין בספר, ליתר דיוק, ברגע שהוא מתנהג כקורא. התנהגות זו מעידה על היותו קורא בכוח.

2. משולש הזהב: ילד, ספר, מבוגר כשותפים לקריאה

בהתנסויות הקריאה הראשונית של הילד נוטלים חלק שלושה שותפים מרכזיים: הילד, הספר והמבוגר. במפגש זה מבוגרים הקוראים לילדים מתפקדים כמודל להתנהגות של קורא. הם מעבירים לילדים מסרים שונים הקשורים להתנהגות עם ספר (תסתכלו בתמונה, אני אקרא לך, לא לשים בפה, לא לקרוע...); הם קוראים בפני הילדים ומשוחחים עמם על הספר; והם מקשיבים לקריאת הילדים, ומגיבים להערותיהם ולשאלותיהם.

במהלך המפגשים מגלים הילדים כי ספרים הם מקור להנאה, להתבוננות ולשיחה. הם מבחינים כי האיור בספר הינו ייצוג החפץ, ולא החפץ עצמו. הם מגלים שתמונות מייצגות אירועים דינמיים. לדוגמה, כאשר מופיע באחד מעמודי הספר איור של ילדה בתוך ביתה, ובעמוד שלאחריו איור של ילדה כשהיא אוחזת פרח, מבין הילד, כי הילדה יצאה מביתה וקטפה פרח. ממפגשי הקריאה החוזרים מבינים הילדים, כי המבוגר הקורא משמש אמצעי להבאת קולו של הסופר, ולא להבעת קולו שלו. כך לומדים הילדים כי בספר מתחבא טקסט קבוע שאיננו תלוי בקורא. ואמנם מוכרת התופעה שילדים מעירים למבוגר כאשר הוא משנה או משמיט קטע בקריאה.

במפגשים אלה הילדים לומדים להשתלב בקריאה וליטול בה חלק פעיל. הם קושרים בין האירועים המתוארים בספרים לבין התנסויותיהם היומיומיות. ילדים מעירים הערות, שואלים שאלות על הטקסט ועונים על שאלותיהם של המבוגרים. ממפגש למפגש הם יושבים במשך זמן ארוך יותר בעת הקריאה, הם משוחחים על דמויות ואירועים והם משלימים מילים. הילדים לומדים למלא את תפקיד 'המספר'. התנהגויות אלה מצביעות על כך שילדים צעירים מפתחים ידע על השפה הכתובה - שפת הספר - מתוך התנסות בה בעצמם ובתוך החברה.

הילדים מגלים שהספרים בוראים עולמות דמיוניים ועצמאיים. הם חווים אירועים בזמן של הסיפור ובמקומותיו, ולא רק אירועים המתרחשים כאן ועכשיו. ככל שהילדים גדלים ומתפתחים, כן משתנה אופי המפגש עם הספר, והוא מושפע מידע העולם של הילד, מהתנסויותיו הקודמות עם ספרים ומהיכרותו עם הטקסט. יש הוכחות רבות לכך שקריאה לפני הילדים היא התנסות משמעותית מאוד בהתפתחותם ככותבים וכקוראים. קריאה זו חשובה גם כאשר הילדים מסוגלים לקרוא בעצמם.

המבוגר יכול להבחין שמידת היכרותו של הילד עם הספר משפיעה על הקריאה. כאשר הספר חדש לילד, התנהגות הקריאה שלו קרובה יותר לזו של קורא מתחיל. הוא משער השערות אודות הטקסט בעיקר על פי האיורים, הוא משער את המשך הסיפור על פי הטקסט החלקי שנקרא קודם, שואל שאלות הקשורות לתוכן ומאזין. ככל שהספר יותר מוכר לילד ואהוב עליו, כן הוא מגלה התנהגויות של קורא מנוסה יותר - הוא מעיר יותר הערות על היבטים שונים של הטקסט, הוא מצטרף לקריאה על ידי השלמת מילים או פרטים חסרים, הוא מתייחס לכתוב ויקורא בעצמו. כך, במהלך ההתנסויות החוזרות, נעשה הילד פחות תלוי במבוגר בתהליך הקריאה. חשוב להדגיש, כי הרצון של הילדים לחזור ולקרוא אותו הספר נובע מכך שהם יכולים למצות את יכולתם כקוראים כאשר הספר מוכר וידוע.

3. כיצד ספרים מלמדים לקרוא?

קריאה רבה של טקסטים מגוונים בפני הילדים והתבוננות הילדים בכתוב בעת הקריאה מסייעות בידם להיכנס לעולם הקריאה. ספרי ילדים הם בעלי ההשפעה המשמעותית ביותר על התפתחות הקריאה של הילדים כקוראים עצמאיים. ספרים איכותיים תורמים בתהליך הקריאה בכך שהם מאפשרים את תהליך הפקת המשמעות, את ההנאה מן הקריאה ואת ההיכרות של הילדים עם דפוסים של שפה כתובה.

קריאה לילדים מציגה בפניהם את שפת הספר השונה מזו של דיבור ושיחה. מקריאת ספרים לומדים הילדים במשך הזמן שספרים הם בעלי מבנה דומה, תכנים חוזרים, גיבורים בעלי תכונות משותפות. הם מגלים את הריתמוס ואת המבנה של המשפטים הכתובים, את התבניות של האירועים. הם מגלים כי לסיפור יש רצף, כי אירוע עוקב אחר אירוע, ואף לומדים לצפות לאירועים - להטרים אותם ולבוא את התרחשותם. כך הם לומדים להכיר את המוסכמות של פתיחות וסיומות של סיפורים. כל אלו הם דברים שנלמדים מתוך התנסות ולא דווקא באמצעות הוראה ישירה. אחרונה חביבה וחשובה היא התכונה של הספרים שהם מלמדים את הילדים להזין לקול של הסופר, כותב הספר, ובה בעת הם לומדים להקשיב לעצמם ולגלות את הקול הפנימי שלהם.

4. כיצד מאפיינים ספרים? סוגים וסוגות

סוגה היא המילה העברית לז'אנר, סוג של יצירות ספרותיות המתאפיינות בסגנון ובצביון מסוים. ואכן, ספרים נבדלים זה מזה במטרה, בתוכן, בלשון, במבנה ובעיצוב שלהם. התנסות של ילדים עם ספרים מגוונים מאפשרת להם למצוא מענה לציפיות ולצרכים שונים - השגת מידע, יצירה, אפייה וכדומה.

אחד התפקידים המרכזיים של הגן הוא לחשוף את הילד למגוון של סוגות, ולקרוא בגן גם טקסטים הנקראים בקרב קהילת המבוגרים.

המיון שיוצג בהמשך הוא מיון פונקציונלי, הוא אינו ממצה, אבל אנו מציעים אותו כדי לשרת את הגננת בעבודתה וכדי שתוכל להשתמש בקלות רבה יותר בכרטיסיות המצורפות. מאותה הסיבה אנחנו גם מראים דוגמאות פה ושם. קשה לבחור אותן מתוך הים הגדול של ספרות הילדים, ואין כוונתן אלא להקל על המשתמש בחוברת.

א. סיפורים ושירים (שירה) לילדים

טקסטים מסוג זה מעניקים לילדים חוויה ספרותית ואמנותית. הם מקרבים את הקורא אל עצמו ומרחיבים את היכרותו עם העולם ומעמיקים את הבנתו את עולמו. תוכן הספרים הוא רב ומגוון, והם עוסקים בנושאים הקשורים לחיי הילדים, לבעלי חיים, למקומות, לאירועים. שירה מתייחדת בתמציתיות, במקצב ובדרך כלל גם בשפה עשירה דימויים. ילדים צעירים נחוו ביכולת להפליג על כנפי הדמיון ולהתחבר למקצבים בזרימה טבעית.

ב. אגדות עם ומעשיות

אגדות עם ומעשיות הן נכסים תרבותיים שעוברים מדור לדור, וחלקן הגדול מוכר בתרבויות שונות. הדבר מעיד על כך שהן מהוות הד לקולות הנפש, ולכן ניתן למצוא טקסטים אלה בגרסאות שונות ובשפות שונות.

ג. ספרי מידע

ספרים אלה מספקים מידע, מעוררים בילדים סקרנות לדעת יותר על נושאים מגוונים, ופותחים בפניהם אופקים לתחומי ידע נוספים. הם בעלי מבנה עיוני המבוסס על הצגת עובדות. הם מאופיינים על ידי הצגת הנושא בקווים כלליים ורחבים בהתחלה, וכניסה לפרטים ודיוק בהמשך. ספרי מידע מציגים ומבליטים בכל נושא את התחומים המרכזיים בו, ואף נעזרים בצילומים ובתרשימים להמחשת הנושא המוצג. השפה בספרים אלה היא פורמלית ומדויקת.

ד. ספרי הדרכה וספרים מפעילים

ספרים אלה מדריכים ומנחים את הקוראים בעשייה וביצירה של דברים רבים: בישול, עבודות יד, ניסויים מדעיים וכדומה. הטקסטים שלהם הם בעלי מבנה קבוע, שבו מוצגים החומרים הנדרשים לפעילות ומוצג רצף העבודה שלב אחר שלב. הם מלווים בתדשימים ובצילומים שמטרתם להמחיש את החומרים ולהדריך בתהליך הביצוע. השימוש בהם מאפשר לילדים ליצור דברים באופן עצמאי.

ה. מקרא, מדרש וספרי קודש

ספרים אלה מקרבים את הילדים למורשת העם, לעולם הדת והתפילה. עניינם של ספרים אלה הוא בסיפורי התורה, בתפילות ובדנים, בחוקי ההלכה היהודית בחיי היום יום. הם בעלי מבנה סיפורי, שירי ומסורתי, מציגים שאלות ותשובות. מעבר לערכים המובאים בהם, גם המשלב הלשוני שלהם נוטה להיות גבוה ועשיר, ובייחוד מגוון ברבדיו ההיסטוריים. במדרש ובאגדה משתמשים בלשון חז"ל. התורה, כמובן, כתובה בלשון המקרא.

ו. שירי ילדים (המוכרים קודם כל באמצעות המנגינה)

שירי הילדים עם מנגינה הם בעלי יסודות מוזיקליים שונים: יש בהם מרכיבים צליליים, קיימת בהם חזרה, ומופיעים בהם משקל, ריתמוס ודינמיקה. בשל יסודות אלה השירים הם קליטים והילדים נהנים לפזם ולשיר אותם.

ז. שירי משחק

שירי משחק מושמעים בפי ילדים אגב משחק. הם נאמרים בעל פה, ואמירתם מלווה בפעילות מוטורית. הם נשענים על היכרות בעל פה ונתמכים על ידי רצף קבוע ומוסכם החוזר על עצמו. נוהגים "לפנק" בהם ילדים כבר מגיל רך מאוד.

ח. ספרי הומור, בדיחה וחיזוד

ספרי הומור חושפים את הילדים למצבים מצחיקים או משונים אצל בני אדם, חיות, חפצים ואירועים. חוש ההומור מתפתח בגיל מבוך יחסית והוא מאוד תלוי תרבות. אולם ילדים צעירים רואים רכיבים מצחיקים בעיקר במצבים פרדוקסליים קיומיים, למשל ביצירות הבאות: **המפוזר מכפר אז"ר, דודי שמחה, אימא אווזה, שטו"זים**.

ספרי חיזוד מציגים בדרך כלל חידות קצרות לילדים, לעתים בחריזה. הדבר המאפיין ספרי חיזוד לילדים צעירים הוא שלא פעם נמצא רמז לתשובה בתוך החידה עצמה. מהם נזכיר את **חידון בחרוזים**.

ט. ספרי אי-גיון

מתייחדים בפנייה אל היגיון מסוג אחר, השובר את מוסכמות הדיבור והמחשבה שבלשון בני אדם. לעתים קוראים להם גם **ספרי שטות, נונסנס**. בשירה זאת יש משחק המפקיע דימויים ומילים מהקשרם הרגיל ומצרפם תחת סדר שרירותי, או בארגון אחר בעל אחידות משלו. בתוך ספרי האי-גיון מצוי בדרך כלל אפקט קומי, ומודגש בהם מאוד הרכיב הלשוני: צלילי המילים, לשון נופל על לשון ולהטוטים אונומטופאיים. בדרך כלל כשילד רגיש לספרי אי-גיון הוא כבר מתחיל לפתח ידע על הלשון. לידע זה אנו קוראים ידע מטא-לשוני - הוא מתאר את היכולת של הילד לא רק להשתמש בלשון אלא גם להתייחס אליה כחומר.

י. עיתונים ופרסומים למיניהם

בעיתוני הילדים ניתן למצוא את מגוון הסוגות והטקסטים - סיפורים, כתבות, שירים, קומיקס, מכתבים, הדרכה. לפיכך לא הוכנו עבורם כרטיסיות מיוחדות. עניינם של העיתונים הוא בנושאים מעולמם של הילדים, והמבנה שלהם משתנה בהתאם לכתבות המוצגות. המבנה הכללי של כתבי העת הוא קבוע ומצוין על ידי חלוקה למדורים. שפת כתבי העת משתנה בהתאם לתוכן הכתוב, והיא נעה משפה יומיומית לשפה פורמלית. היא גם משתנה בהתאם ליחסי מוען-נמען: לפעמים מבוגר כותב לילדים ולפעמים ילדים כותבים לילדים אחרים או למבוגר. לעתים פונים בגן גם למדורים המיועדים לילדים והנמצאים בעיתונות. אנחנו בחרנו לדחות את העיסוק בהם לבית הספר.

5. התבוננות דיזקטית בספרים ומיונם על פי רכיבים שונים

מאפייניהם של ספרי ילדים מסוימים מקלים על הילדים להפוך מקוראים בלתי מנוסים לקוראים עצמאיים. הם מאפשרים לילדים לנבא את המשך הטקסט וליטול חלק פעיל בתהליך הקריאה. מאפיינים אלה קשורים בדרך כלל במבנה הסיפור או ביחסים התומכים שבין הטקסט לאיור.

א. מבנה צביר

המבנה של הטקסט מאפשר לילדים ל'אחסן' (לשמור בראש) קטעים גדולים של הטקטים מעבר למילים ולרעיון יחיד. בספר בעל מבנה צביר מתווספים פריטים במהלך התקדמות העלילה. הצטברות הפריטים מוצאת את ביטוייה הלשוני בפזמון או בבתים החוזרים. לדוגמה, בספר **תירס חם** מצטרף לפזמון החוזר שמו של כל ילד המצטרף לשורת הילדים הצועדים ("אופיר מתופף, לירון מצלצלת בפעמון..."); בספר **לבד על המרבד** מצטרף בעל חיים למרבד בכל אפיזודה חדשה ("חתול אחד נחמד ישב על המרבד... באה עז וישבה על המרבד... באה פרה וישבה על המרבד..."). כשהילד עומד על המבנה, קל לו לשער מה יבוא בהמשך, וכך מזמנת לו הקריאה אפשרות לבדוק את השערותיו ולהשתתף בסיפור השתתפות פעילה.

ב. מבנה המדגיש רצף ידוע

ישנם ספרים הבנויים סביב רצף מוכר: ימות השבוע, עונות השנה, לדוגמה, הספר **שפת הסימנים** של נעה מאורגן לפי סדר ימות השבוע. כך גם הספרים: **הגינה של יו-יו והזחל הרעב**. משחשף הילד את העיקרון על פיו מאורגן הרצף, הוא יכול להשתתף בו באופן פעיל.

ישנם ספרים המציגים מוטיב חוזר: גיבור אשר אינו מרוצה ממראהו או ממצבו, ובמהלך העלילה מנסה לשנותו. בסיום סיפורים מן הסוג הזה חוזר הגיבור, בדרך כלל, למצב שממנו יצא, ולומד לחיות בשלום עם עצמו. לדוגמה, בספר **הפיל שרצה להיות הכי מואס** הפילון בצבעו האפור. ידידתו הציפור באה לעזרתו וצובעת אותו בצבעים ססגוניים. העלילה מסתיימת בכך שהפיל בוחר לחזור לצבעו המקורי. עיקרון דומה נמצא בספרים כמו **מי אני, תום החתול הכחול**.

ג. קשר בין איורים לבין טקסט

בספר ילדים טוב יש מערכת משלימה בין האיורים לטקסט. כל אחד בפני עצמו הוא חלק, ושניהם יחד הם שלם שהוא גדול יותר מסכום חלקיו. הטקסט והאיורים תומכים אלה באלה. אם אפשר לקרוא את כל הסיפור על פי האיורים - המלל מיותר. אם ניתן

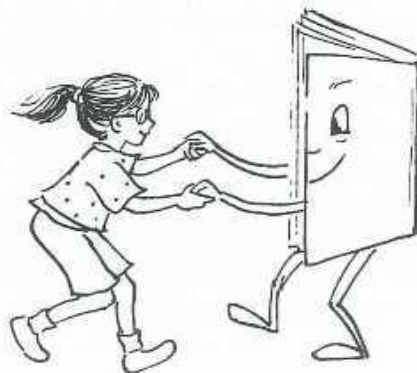
להסתפק במלל. משום שיש התאמה חד חד ערכית פשטנית בין הכתוב לאיור והאיורים אינם מוסיפים דבר על הכתוב - יש מקום לשפר את איכות האיורים.

אפשר להאיר את מערכת היחסים בין האיור לכתוב ולחדד את מודעותו של הילד כקורא אליה כך: בספרים שבהם יש חלק מרכזי לאיורים כמו **לילה חשוך אחד, מרים והים, כך ולא כך** האיורים מאפשרים לילדים להשלים את הסיפור. לפעמים הם יכולים 'לספר סיפור מקביל'; הם גם מזמנים 'חלוקה של עבודה' בין הילדים למבוגר: הילד 'קורא' את התמונות והמבוגר 'קורא' את הכתוב.

בספרים אחרים משולב באיור מידע שאין לו מקבילה בכתוב: לדוגמה, בספר **קוראים לי יויו** שוכח הגיבור את שמו, ומוצא אותו כתוב באיור על דלת ביתו. באמצעות השלטים המשולבים באיורים, יכול הקורא ללמוד על מהלכיו של הגיבור במסע חיפוש אחר שמו. באחד האיורים יש שלט ובו כתוב: "הלכתי לים. אינני יודע מתי אחזור"; מידע זה אינו מצוי בטקסט.

ד. ספרים המדגישים היבטים צורניים ומתייחסים ללשון כחומר

יש ספרים רבים שבהם הלשון משמשת כחומר למשחק מילים, למשחק צלילים ולמשחקי משמעות, וזאת נוסף על תפקידה התקשורתי. מדובר בספרים כמו אלה של **עודד בורלא, דתיה בן-דור, ע. הלל, ד"ר סוס, אברהם שלונסקי**. לספרים אלה שמור מקום מיוחד במעבר מלשון הדיבור ללשון הכתב, ולכן חשוב להשקיע בהם זמן רב במיוחד אצל גילאי חמש ומעלה.

6. קריאה בגן – תפקידי הגננת

כרטיסיות הפעילות המופיעות בהמשך מבוססות על ההנחה, כי לגננת דרכים רבות לתמוך בהתפתחות הילדים כקוראים. להלן כמה דגשים עיקריים:

א. הקשבה לניסיונות הילדים בקריאה ותיעוד של התקדמותם כקוראים - חשיבותה בעיקר בתמיכה

הגננת יכולה לצפות בילדים הקוראים ולחזק אצלם את התחושה, כי הם מסוגלים לקחת לעצמם תפקידים רבים גם כקוראים: קוראים להנאתם האישית, קוראים לבובה, קוראים לחבר, קוראים לגננת. אם הילדים קוראים בקול, היא יכולה להתרשם מהקריאה שלהם ולחלוק להם מחמאה על עצם היוזמה. הגננת יכולה גם להיות משתתפת פעילה באירוע כזה: היא יכולה לבקש להאזין לסיפורם של הילדים ולעודד אותם ליטול על עצמם את תפקיד הקורא, בכך שהיא בוחרת לעצמה את תפקיד המאזין. בדרך כלל בגן התפקידים הם הפוכים.

ב. קריאה בצוותא: קריאה בפני הילדים, עם הילדים

יש הוכחות רבות כי קריאה בפני הילדים היא התנסות משמעותית מאוד עבור הילדים, בהתפתחותם ככותבים וכקוראים. זאת מעבר לכל היתרונות המוכרים של קריאה בגן. קריאה לילדים מציגה בפניהם את שפת הספר, שהיא שונה מהשפה של דיבור ושיחה. ילדים צעירים מספרים סיפורים שלעיתים מובנים רק להם. כשילד קטן מתחיל לספר סיפור, הוא מסוגל לפתוח כך: "אז הם הלכו והוא היה עייף, והמכשפה באה..." הוא מניח שהקשר הברור לו, ברור גם לשומעים. הספרים נוקטים דרך אחרת. סיפור קלסי הכתוב בספר ינוסח כך: "יעל ודני יצאו לטייל בחורשה שליד הבית. הם הלכו והלכו, ודני התעייף..." למעשה - הספרים מביאים בפני הילדים יחידות שיח עצמאיות. הם לא יפתחו ביהוא' או 'הם' אלא בשמות. כוחו של הספר הוא בבריאת עולמות. בעולמות אלה נוצר הקשר שיכול לעמוד בפני עצמו, כך שכל קורא ידע על מה מדובר. ספרי ילדים רבים מהווים עבור שומעיהם את היחידה הארוכה ביותר של שפה מהוקשרת שהילד שומע.

אפשר להשתמש בספרים גדולים או בספרים מוגדלים כדי שקבוצת ילדים תוכל לעקוב בעיניים אחר הקריאה הראשונה של הכתוב. בהמשך כדאי לעודד את הילדים לחזור אל הספרים האלה עם חבר או בקבוצות קטנות. חשוב ביותר להבטיח שיהיו בגן ספרים עמם יש מספר עותקים, כך שלכל קורא יהיה ביד עותק.

ג. פעילויות נוספות סביב ספר

יש פעילויות שונות שהגננת יכולה לעשותן בעקבות קריאה בגן (הן מפורטות בכרטיסיות):

- המחזה או פעילויות יצירתיות בעקבות הקריאה
- צפייה בתכניות טלוויזיה המבוססת על ספרים או שבהן יש מצבי קריאה
- המלצות על ספרים
- שעת סיפור
- סרטים על פי ספרים
- הוצאה לאור של ספרים שהילדים כתבו.

ההקשבה, הקריאה והפעילויות המומלצות מממשות את התרומות המתוארות להלן:

- הן מביאות לפני הילדים את טעם הקריאה.
- הן מאפשרות לילדים להצטרף לקריאה.
- הן מדגישות את תהליך הפקת המשמעות, את ההנאה ואת ההיכרות של הילדים עם דפוסים של שפה כתובה, של קצב, של סוגות וכו'.
- הן נותנות תמיכה מן ההקשר, תמיכה שאפשר להסיר באופן הדרגתי, כאשר הילדים נעשים יותר עצמאיים בקריאתם.

7. ארגון הספרייה ותרומת הסביבה הלימודית לפיתוח קוראים עצמאיים

ספריית הגן היא אחד המרכזים הבולטים והחיוניים בגן הילדים. היא משרתת את הגננת, את הילדים ואת עובדי הגן במשך כל היום, ומהווה אמצעי לקשר רצוף בין הגן ובין הילד ומשפחתו. כדי להביא לניצול מרבי של הספרייה בגן, רצוי להתייחס לכמה סעיפים התורמים לארגון הספרייה ולתפעולה האופטימלי:

א. נגישות ונוחות

הספרים בספריית הגן אמורים להיות נגישים לכל ילדי הגן. לכן יש לסדרם על מדפים בגובה הילדים, ולהניחם כך שהילדים יוכלו לדפדף בהם בצורה נוחה. חלק מהספרים יוצגו כך שחזיתם תהיה מופנית כלפי הילדים. אלה יהיו ספרים שהגננת רוצה להבליט אותם, ואשר עוסקים בנושא או בסיפור מסוים שבהם דנים בגן. שאר הספרים יונחו כמקובל בספריות הציבוריות. רצוי לארגן את הספרייה כך שארבעה עד שישה ילדים יוכלו לקרוא ולפעול בה בנוחות. ילדים אוהבים לקרוא בצורות שונות: יש האוהבים לשבת על כיסא ליד שולחן ולקרוא, ויש האוהבים לשבת או לשכב על השטיח ולקרוא. לכן, הספרייה תהיה מאורגנת כך שיהיה בה שולחן וסביבו כמה כיסאות, וכן יהיה שטיח פרוס על הרצפה ועליו כמה כריות להישען עליהן.

ב. מגוון סוגות

רצוי כי בספרייה יהיה מגוון של ספרים מסוגות שונות: סיפורים ושירים לילדים, אגדות עם ומעשיות, ספרי מידע, וכן ספרי הדרכה וספרים מפעילים, ספרי מקרא וקודש, ספרי הומור, בדיחה וחיזור, ספרים שבהם יש שירי ילדים ואפילו תווים, וכן עיתוני ילדים. רצוי לשלב בספריית הגן גם ספרים שהילדים כתבו בעצמם. יש מקום להציג בספרייה ספרים בשפות שונות שישירתו את הילדים העולים החדשים הנמצאים בגן, וכמובן ספרים של מבוגרים המיועדים לגננת, לשאר עובדי הגן וכן להורים. כדי שכמה ילדים יוכלו לעקוב אחר מה שהגננת קוראת ולפעול יחד עם הגננת על אותו הטקסט, רצוי שיהיו בספרייה לפחות כמה ספרים שיש מהם יותר מעותק אחד. מומלץ לפחות 3 ובדרך כלל 5 או 6 עותקים. גן שאין בו אפשרות לרכוש ספרים במגוון ובמספר רב, ניתן להעשיר את הספרייה על ידי החלפת הספרייה עם גן אחר, שאילת ספרים ממתנ"ס קרוב, שאילת ספרים לגן מבית ספר סמוך או מספרייה ציבורית קרובה.

ג. זימון פעילויות נוספות

קריאת ספר אינה מסתיימת בעצם קריאתו, ולעתים איננה אלא מתחילה בכך. וניתן לזמן פעילויות רבות נוספות בעקבות הקריאה. כדי שהפעילויות הנוספות תהיינה זמינות ויעילות, רצוי לארגן סביב הספרייה מרכזים לפעילויות: לוח לבד יכול לשמש להצגת סיפורים המוכרים לילדים. סמוך ללוח יש להציב קופסה ובה ספר מוכר ודמויות מהספר עשויות מלבד, כך שילד הקורא את הסיפור יוכל אף להציג אותו באמצעות הדמויות, על פני הלוח. תאטרון בובות יכול לשמש לפעילות דומה לזו שבלוח הלבד. כאן הילדים עצמם יכולים להיות השחקנים המשחקים את הדמויות המופיעות בסיפור, או להשתמש בבובות תאטרון לצורך זה. מרכז קשב יכול לשמש קבוצה של ילדים הרוצים להאזין יחד לסיפור או לשייר. כאן לכל ילד יהיה עותק משלו של הטקסט המושמע בקלטת, והוא יוכל להאזין לנשמע ולעקוב אחר הכתוב בו זמנית. הוא אף יוכל להיעזר בחבריו כדי להתמצא בחומר שקוראים. הוצאה לאור זוטא יכולה לשמש את הגננת וקבוצה של ילדים הרוצים להוציא לאור ספר. כאן יעמדו לרשותם דפים בגדלים ובסוגים שונים, כלי כתיבה מגוונים, צבעים, מספריים, דבק, מחשב ומדפסת. עזרים אלה ישמשו את הילדים לכתיבה בכלל, ולהוצאה לאור של ספר בפרט. חשוב מאוד שהילדים יחזרו אל הספר בכל הפעילויות המוזכרות ושהספר ילווה אותם בכל הפעילויות העוסקות בו.

ד. פיזור ברחבי הגן

קריאת ספרים אינה מתבצעת רק בספרייה, אלא יש לה מקום במרכזים השונים בגן: במרכז המדע מזג האוויר ותופעות טבע יהיו ספרי מידע המתארים את התופעות הנלמדות בגן והמעניינות את הילדים; במרכז המשפחה יהיו ספרים שההורים קוראים לעצמם, וספרים אחרים אותם קוראים לילדים קטנים; במטבח יהיו ספרי בישול; במרכז התורני יהיו ספרי תפילה, תורה ואגדות; סמוך למקום ישיבתה של הגננת יהיו ספרים למבוגרים המשמשים גם אותה. השימוש בספרים ומיקומם בגן ישתנו בהתאם לצרכים של הילדים, והם כולם יהיו חלק אינטגרלי מספריית הגן, גם כשהם אינם מונחים פיזית בספרייה.

ה. החלפה עצמית

כאשר ילד קורא ונהנה מקריאת ספר בגן, לעתים קרובות הוא רוצה לקחת אותו לביתו, כדי לשתף את בני משפחתו בחוויית הקריאה. לשם כך יש לאפשר לילדים להחליף ספרים בעצמם, בכל יום, בכל שעה, בכל מספר. כדי שההחלפה העצמית תתממש, רצוי להציב סמוך למדפי הספרים של הספרייה לוח להחלפת ספרים. לוח זה יכיל כיסים שקופים

עם שמות כל ילדי הגן. בתוך כל ספר בספרייה תהיה כרטיסייה ובה כתוב שם הספר, ילד הרוצה להחליף ספר, שם את כרטיסיית הספר בתוך הכיס הנושא את שמו. בעשותו זאת הוא מאפשר לגננת ולשאר ילדי הגן לעקוב אחר מיקומם של ספרי הגן. בדרך זו החלפת הספרים היא חלק מהפעילות השוטפת של הגן, היא נעשית ביוזמת הילדים, מתוך בחירתם, ובצורה עצמאית על ידם.

ספרים הם אפנס ידידים, אך פוטל עלינו לטפח את הידידות עצם.

רשימת מקורות

- ארצי בלהה, מזור עמליה (1995). **בני השש יודעים פתאם לקרוא**. ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט.
- ברוך מירי (1985). **סוגיות וסוגים בספרות ילדים**. תל אביב: אוניברסיטה משודרת.
- ברוך מירי ופרוכטמן מאיה (1984). **מחקרים בספרות ילדים**. תל אביב: אוצר המורה.
- ולדן צביה (1995). יריב קורא את ספרה של אורה אייל 'מלחמה האדירה'. **מחשבות כתובות 13/12**. מכללת בית ברל: מל"ל.
- ולדן צביה (1996). מה מתחיל ב-ד? דתיה בן דור, **באמת 10/9**. מכללת בית ברל: מרכז ימימה לחקר ספרות עברית ולהוראתה.
- ולדן צביה (תשנ"ד) ספרי קריאה במקום ספרי לימוד: טקסטים מלמדים. **לקט מחשבות ומאמרים**. על ניצני אוריינות ועל השפה כמכלול. מכללת בית ברל: מל"ל.
- יסעור חוה ועדנה קרמר (1998) **לגדול עם ספרים**. הוצאת אח, אורנים.
- נוב יעל (1984). יסודות מוסיקליים כמפתח למשמעות ותוכן בשירה לילדים, בתוך: ברוך מירי ופרוכטמן מאיה **מחקרים בספרות ילדים**. תל אביב: אוצר המורה.
- ניצני אוריינות** (1994). טיפוח לשוני אורייני, מדריך לגננת. ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט.
- רגב מנחם (1984). **מדריך קצר לספרות ילדים**. ירושלים: כנה.
- רות מרים (1969). **מחקרים בספרות ילדים**. תל אביב: אוצר המורה.
- רייזמן עפרה (תשנ"ב). **סיפורי האבות וסיפורי יוסף**. ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט.
- שביט זוהר (1996). **מעשה ילדות - מבוא לפואטיקה של הספרות**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

Barrs, M. & Thomas, A. (eds). (1991). **The Reading Book**. London C.L.P.E.

Bettelheim, B. (1982). **On Learning to Read: The Child's Fascination With Meaning**. Thames & Hudson.

Meek, M. (1988). **How Texts Teach What Readers Learn**. Thimble Press.

Rhodes, L.K. (1981). I can read! Predictable books as resources for reading and writing instruction. **The Reading Teacher**, 32, p. 511-518.

רשימת ספרי הילדים שהוזכרו בכרטיסייות

אבס שלמה (1995). **בדיחון לילדים שאוהבים לצחוק**. עגור.

איל אורה (1988). **לילה חשוך אחד**. ספריית פועלים.

איל אורה (1980). **בוקר בהיר אחד**. ספריית פועלים.

אמא אווזה. תרגם וערך אורי סלע, מודן.

בורלא עודד (1972). **שירים מכל הצבעים**. עם עובד.

בן דור דתיה, **ככה זה בעברית**. עם עובד.

בן דור דתיה (1994). **קוראים לי יויו**. מודן.

בן דור דתיה **שירים שובבים**. הקיבוץ המאוחד.

גולדברג לאה (1972). **דירה להשכיר**. ספריית פועלים.

גולדברג לאה (1993). **המפוזר מכפר אז"ר**. עם עובד.

דינור רימונה, **חידון בחרוזים**. הוצאת מעריב.

דייר סוס (1957). **חתול תעלול**. כתר.

הורן חנה (1978). **הלו הלו אבא**. יסוד.

הראל נירה (1979). **שפת הסימנים של נועה**. כתר.

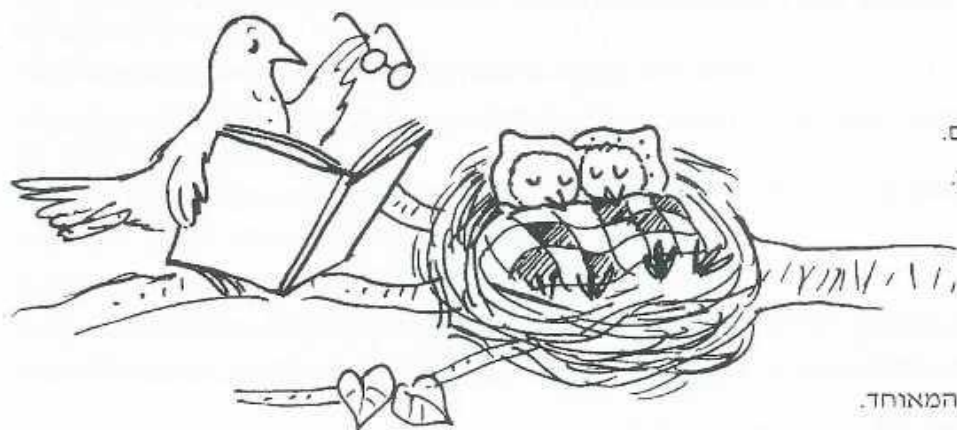
וילדסמית בריאן (תשמ"ו). **לבד על המרבד**. הקיבוץ המאוחד.

וילקס אנגילה (1991). **הספר הירוק הראשון שלי**. ידיעות אחרונות.

ורחי נורית (1995). **הבוטיק של "סיגי וחוט"**. הקיבוץ המאוחד.

טלרק יפה (1990). **תום החתול הכחול**. נוגה בע"מ.

סידון אפרים (1992). **באמת אלף בית**. כתר.

סידון אפרים (1991). **שירים רעים לילדים טובים**. כתר.

ע. הלל (תשל"ו). **דודי שמחה**. הקיבוץ המאוחד.

ע. הלל (1986). **מה עושים העצים**, כנרת.

ע. הלל (1988). **ספר הקשקושים**. ר' סירקיס.

פרנקל זיגי (1995). **מי אני**. מודן.

קור פאול (1993). **הפיל שרצה להיות הכי**, דביר.

קיפניס לוי (1964). **אליעזר והגזר**. שמואל זימזון.

קיפניס לוי (1964). **המטריה הגדולה של אבא**. שמואל זימזון.

קרל אריק (1994). **הזחל הרעב**. ספריית פועלים.

קרמר עדנה (1996). **שירי חידה**. ספריית פועלים.

רות מרים (1982). **תירס חם**. ספריית פועלים.

שניר מיריק (1995). **סלט טוב טרי**. הקיבוץ המאוחד.

רשימת הכרטיסיות לפי סדר הופעתן:

נושאים מרכזיים

ארגון הספרייה והחלפת ספרים

קריאה בהרכבים שונים

הפקה והוצאה לאור

קריאה מעמדת של גרסאות שונות

קריאה לצורך עשייה

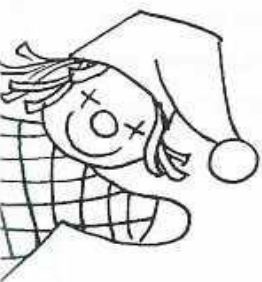
ספרי קודש

שירים וקריאה

שון ומטא-לשון בספרים

פעילויות מפורטות

- 1 שיתוף הילדים בארגון הספרייה
- 2 קביעת נהלים להחלפת ספרים
- 3 בחירת ספר להחלפה
- 4 קריאה עם ילד יחיד או עם קבוצת ילדים
- 5 קריאה בצוותא
- 6 זמן פרטי לקריאה
- 7 קריאה שיתופית של ספרים צבירים
- 8 הפקת ספר שיתופי
- 9 הוצאה לאור של ספר
- 10 קריאת גרסאות של אותו סיפור או אגדה
- 11 קריאת אגדות, משלים או סיפורי עם בשפות שונות
- 12 סיפור בשפה זרה
- 13 עריכת ניסוי תוך הסתמכות על הוראות הכתובות בספר
- 14 קריאת הוראות לצורך יצירה
- 15 קריאה לצורך הגדרה וזיהוי (צמחים, ציפורים)
- 16 קריאה בסיפורי המקרא
- 17 קריאה מסידור התפילה
- 18 שירי ילדים מולחנים ומוכרים
- 19 שירי ילדים קצרים העוסקים באותו הנושא
- 20 הלשון כחומר
- 21 שירי שטות, שירי אי-גיון
- 22 ספרי בדיחה וחידוד

תיאור מבנה הכרטיסייה

כל כרטיסייה המופיעה בהמשך מחולקת לחמישה סעיפים: סוג הטקסט, מיקוד הפעילות, תיאור הפעילות, רקע עיוני והצעה לפעילויות נוספות.
להלן פירוט של כל אחד מהסעיפים:

1. סוג הטקסט

בסעיף זה נפרט את סוגי הטקסטים השונים שילדי הגן נפגשים אתם, ואשר הפעילות תורמת להכרתם בצורה מעמיקה:

- סיפורים ושירים לילדים
- אגדות עם ומעשיות
- ספרי מידע
- ספרי הדרכה וספרים מפעילים
- ספרי מקרא וקודש
- שירי ילדים מושרים
- ספרי הומור, בדיחה וחיזור
- שירי שטות, שירי אי-גיון

2. מיקוד הפעילות

בסעיף זה נציג את התרומה שהטקסט מזמן לילד באופן מיוחד. (נזכיר כי המיון הוא מלאכותי, וכי אין בדעתנו לטעון כי טקסט כלשהו משרת מטרה אחת ולא אחרת. עם זאת, טקסטים מסוימים מזמנים, באופן טבעי, פעילויות מסוימות יותר מאחרים.)

- קריאה לשמה, להנאה
- קריאה לצורך קבלת מידע
- קריאת לצורך מילוי אחר הוראות הפעלה
- קריאה לשם תקשורת בין אישית
- קריאה למטרות טיפוח ההקשבה ושיתוף הפעולה
- קריאה למטרות חיברות שונות: לילדים עולים, למצבים של מצוקה זמנית, לשינויים בלתי צפויים
- קריאה לצורך פיתוח מודעות לתהליך הקריאה
- קריאה לצורך היכרות עם אפיוני הלשון: המבנה, המשמעות והשימוש
- קריאה לצורך היכרות עם אפיוני השפה והסגנון: הסוגה של הטקסט (הז'אנר)
- קריאה לצורך כתיבה והוצאה לאור של ספרים

3. תיאור הפעילות

בסעיף זה נתאר את הסיטואציה שבה מתרחשת הפעילות המזמנת קריאה:

- תיאור הפעילות עצמה
- מה הביא לקיום הפעילות (נסיבות, יוזמה)
- כיצד ניתן לעודד את הילדים לקריאה עצמית או להמשך קריאה.

4. רקע עיוני

בסעיף זה ננתח את תרומת הפעילות להתפתחות הקריאה/הכתיבה של הילד ואת מקום המבוגר/הילד בקריאה.

5. הצעה לפעילויות נוספות

בסעיף זה נציע פעילויות נוספות לאלה המוצעות בכרטיסייה ו/או נפנה לכרטיסייה אחרת.

"מעלות" הוצאת ספרים בע"מ.

דאנאקוד 182-1137